

Hemşirelerin Yoğun Bakım Ünitelerinde Yaşadıkları Etik Sorunların Belirlenmesi

Determination of Ethical Problems Experienced by Nurses in the Intensive Care Units

Gülendam HAKVERDİOĞLU YÖNT,^a
Esra AKIN KORHAN,^b
Berna DİZER,^a
Rukiye KOYUNCU^c

^aHemşirelik AD,
Şifa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi,
^bHemşirelik AD,
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi,
^cŞifa Üniversitesi Bornova Eğitim ve
Araştırma Hastanesi, İzmir

Geliş Tarihi/Received: 29.04.2013
Kabul Tarihi/Accepted: 13.05.2013

Bu çalışma, 13. Uluslararası Hemşirelikte Etik Kongresi'nde (4-6 Ekim 2012, İzmir) sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Yazışma Adresi/Correspondence:
Gülendam HAKVERDİOĞLU YÖNT
Şifa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Hemşirelik AD, İzmir,
TÜRKİYE/TURKEY
gulendam.hakverdioglu@sifa.edu.tr

ÖZET Amaç: Hemşireler hastaların farklı sağlık sorunları, hastalar arasında önceliklerin belirlenmesi, hekimlerin verdiği kararlara uyma zorunluluğu ve hasta ailelerinin beklentileri gibi birçok etik sorunla karşılaşmaktadır. Bu çalışma hemşirelerin yoğun bakım kliniklerinde yaşadıkları etik sorunları belirlemek amacıyla yapılan niteliksel bir çalışmadır. **Gereç ve Yöntemler:** Çalışmanın örneklemini bir eğitim ve araştırma merkezinin yoğun bakım kliniklerinde çalışan 27 hemşire oluşturdu. Araştırma verilerinin toplanmasında, tanıtıcı bilgi formu ve araştırmacılar tarafından hemşirelerin yaşadıkları etik sorunları belirlemek amacıyla oluşturulan soru formu kullanıldı. Hemşirelerle yüz yüze görüşme yapılarak, görüşmeler kaydedildi. Tanıtıcı bilgilerin istatistiksel analizinde sayı yüzde dağılımları kullanıldı. Hemşirelerin yaşadıkları etik sorunlar ile ilgili görüşmeler ise, araştırmacılar tarafından okunarak gruplandırıldı. **Bulgular:** Hemşirelerin yaş ortalaması 31,70±7,53 (min:22-max:55) ve %51,9'u lisans mezunudur. Hemşirelerin yetki, yetersizlik, kaynak kullanımında adil olma, doğru karar verme ve bilgilendirme konularında etik sorunlar yaşadıkları belirlendi. Hemşirelerin yaşadıkları etik sorunlarla ilgili örnek ifadeler; "Hasta başı monitörleri eksik olduğunda, hangi hastaya monitörü bağlamalıyım, birine bağlarken ya diğeri kötüleşirse diye düşünüyorum", "Doktorun görevi olan işlemleri-girişimleri yapmak zorunda kalmak. **Sonuç:** Yoğun bakım hemşirelerin etik sorunlarla sık karşılaştıkları ve ekip üyeleri ile iletişim kurarak etik sorunlarla baş etmeye çalıştıkları saptandı.

Anahtar Kelimeler: Hemşireler; etik; yoğun bakım üniteleri

ABSTRACT Objective: Nurses encounter with many ethical problems including different health problems of patients, determining the priorities among patients, the obligation to comply with the decisions of doctors and expectations of the patient families. This is a descriptive study carried out to determine the ethical problems experienced by nurses in the intensive care units. **Material and Methods:** Sample of the research was composed of 27 nurses working in the intensive care unit of a training and research hospital. Sociodemographic information form and semi-structured interview form developed by the researchers to determine ethical problems experienced by nurses were used in collecting the data. Interviews were recorded by using the in-depth face-to-face interview technique. In the statistical analysis of the sociodemographic information, number and percentage distributions were used. Interviews concerning the ethical problems of nurses were grouped after being read by the researchers. **Results:** Age average of the nurses was 31.70±7.53 (min:22-max:55) and 51.9 % of them had bachelor's degree. It was determined that nurses experienced ethical problems in terms of authority, incapacity, the justice of resource use, informing and making the right decision. Examples of expressions revealing the ethical problems experienced by nurses are "When there is a deficiency in the bed-side-monitors, for which patient should I use the monitor, what if the other patient get worse, I fear that", "Obliged to perform the processes or interventions that doctors should perform under normal conditions". **Conclusion:** Intensive care nurses' ethical problems frequently encountered by communicating with team members and was trying to deal with ethical issues.

Key Words: Nurses; ethics; intensive care units

Yoğun bakım birimleri, hayatta kalmak için destek gereksinimi olan hastaların iyileştirilmesini amaçlayan, mekan ve çalışma düzeni bakımından kendine özgü nitelikleri olan, ileri teknolojiye sahip cihazlarla donatılmış, sürekli hastanın yaşamsal durumunun gözlendiği ve tedavisinin yapıldığı kliniklerdir. Yoğun bakım hemşireliği, bireyin fizyolojik, psikolojik, emosyonel ve sosyal dengesini en iyi duruma getirmeyi ve yaşamına doğrudan etki eden bireysel bakımı sağlamayı amaçlamaktadır. Yoğun bakım hemşireleri karmaşık ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan sorunlarla sık karşılaştığı için, acil durumlarda hızlı karar vermek zorunda kalmaktadır.^{1,2}

Bu nedenle hemşireler karar verme durumu ile karşı karşıya kaldıklarında etik sorunlar yaşayabilmektedir. Etik sorunlar, davranışın iyi olmasıyla ilgili tereddütlerin veya itirazların ortaya çıktığı durumlarda, ahlaki bir yargıda bulunmayı ve seçim yapmayı gerektirir. Etik sorunlar, karmaşık ve kişiyi ikilemede bırakan sorunlar olup, mutlak doğru ya da yanlış olarak tanımlanabilecek kadar basit ve kesin çözümleri yoktur.

Hemşirenin mesleki bilgi ve becerisi, deneyimi, sağlık ekibindeki hekim ve diğer meslek üyeleri ile olan iletişiminin niteliği, çalışılan kurumdan kaynaklanan çeşitli faktörler özerk karar verebilme yetisini, dolayısıyla etik karar verebilme düzeyini etkilemektedir.²

Yoğun bakım üniteleri, hastaların özel durumları nedeniyle etik sorunların sık yaşandığı klinik ortamlar olarak bilinmektedir. Yoğun bakım ünitelerinde son yıllarda ileri teknolojinin kullanımının artması aynı zamanda etik ve ahlaki sorunlarında artmasına neden olmaktadır. Yoğun bakım ünitelerinde çalışan sağlık personeli bir çok etik sorunla karşılaşmaktadır. Hemşirelerin sıklıkla karşılaştıkları etik sorunların, hastaların bakımı ve tedavisi konusunda ekibin diğer üyeleri ile farklı yaklaşımlar, hasta hakları, terminal dönemdeki hastanın bakımı, aydınlatılmış onam, sınırlı kaynakların paylaşılması ve meslektaşların etik dışı tutumları olarak belirtilmiştir.^{1,3} Bu ortamlarda çalışan hemşireler etik sorunlarla sık karşılaşabilmekte ve etik kararlar vermek durumunda

kalabilmektedir. Bu çalışma, hemşirelerin yoğun bakım kliniklerinde yaşadıkları etik sorunları belirlemek amacıyla yapılan niteliksel bir çalışmadır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Çalışmanın örneklemini bir eğitim ve araştırma merkezinin dahili ve cerrahi yoğun bakım kliniklerinde çalışan 27 hemşire oluşturdu. Araştırmayı yapabilmek için kurumdan yazılı izin ve hemşirelerden sözlü izin alındı. Araştırma verilerinin toplanmasında, tanıtıcı bilgi formu ve araştırmacılar tarafından hemşirelerin yaşadıkları etik sorunları belirlemek amacıyla oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanıldı. Araştırmaya katılan hemşirelere “Yoğun bakım ortamında en çok yaşadığınız etik sorunlar nelerdir? Yaşadığınız sorunlarda en çok hangi etik ilkeler arasında karar vermekte zorlandınız? Yaşadığınız etik sorunlar karşısında ne yapıyorsunuz- yaklaşımınız nasıldır?” soruları sorularak yüz yüze görüşmeler yapıldı ve görüşmeler kaydedildi. Görüşmeler her bir hemşire ile birebir ve özel olarak ayarlanmış bir görüşme odasında gerçekleştirildi. Her bir görüşme 60-90 dakika arasında sürdü.

Tanıtıcı bilgilerin istatistiksel analizinde sayı yüzde dağılımları kullanıldı. Hemşirelerin yaşadıkları etik sorunlar ile ilgili görüşmelere ilişkin verilerin değerlendirilmesinde kapsam analizi yöntemi kullanıldı. Veriler araştırmacılar tarafından okunarak gruplandırıldı ve ana temalar oluşturuldu.

BULGULAR

Hemşirelerin yaş ortalaması 31,70±7,53 (min:22-max:55) ve %51,9'u lisans mezunudur. Hemşirelerin %85,2'si eğitimleri sırasında etik ile ilgili ders alırken, %81,5'i ise okul eğitimlerinden sonra etik ile ilgili kurs veya seminer/sempozyum almadıklarını belirtmiştir.

Araştırma sonucunda hemşirelerin karşılaştıkları etik sorunlar dört başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar; “hemşirelerin yetki-yetersizlik durumuna ilişkin etik sorunlar”, “sınırlı kaynak kullanımına ilişkin etik sorunlar”, “hasta ve ailesine yapılan bilgilendirmeye ilişkin etik sorunlar” ve “sağlık ekibi üyeleri ile yaşanan etik sorunlar” olarak belirlendi.

HEMŞİRELERİN YETKİ-YETERSİZLİK DURUMUNA İLİŞKİN ETİK SORUNLAR

Çalışmamızda hemşireler yetki-yetersizlik durumuna ilişkin etik sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu başlık altında hemşirelerin ifadeleri; “Doktorun görevi olan işlemleri-girişimleri hemşirenin yapması (order, ekstübasyon)”, “Tıbbi sekreterin işini yapmak zorunda kalmak” “Hemşirelerin görev yetki ve sorumluluklarının belirsizliği”, “Hastaya yapılacak müdahalelerde yetersizlik hissetmek”, “Her an doktora ulaşamadığımız için, hastaya yapılması gereken işlemlerde karar vermek ve sorumluluk almak”, “CPR sırasında doktora danışmadan müdahale yapamamam ve onu beklemek zorunda kalmam”, “Hastanın primer doktoru ve konsültasyon doktoru arasında tedavi bakımından anlaşmazlık durumunda ne yapacağını bilememek”, “Doktorun kitabi bilgiye bağlı kalarak hastanın klinik durumunu göz ardı etmesi ve buna müdahale edememek” şeklindedir.

SINIRLI KAYNAK KULLANIMINA İLİŞKİN ETİK SORUNLAR

Hemşirelerin sınırlı kaynak kullanımı ile ilgili belirttikleri ifadeler; “Hasta başı monitörleri eksik olduğunda, hangi hastaya monitörü bağlamalıyım, birine bağlarken ya diğeri kötüleşirse diye düşünüyorum”, “yoğun bakıma yeni bir hasta geldiğinde boş yatak yoksa başka bir yoğun bakım hastasının servise transferi sırasında tedirgin oluyorum”.

HASTA VE AİLESİNE YAPILAN BİLGİLENDİRMEYE İLİŞKİN ETİK SORUNLAR

Hasta ve ailesini bilgilendirme konusunda hemşireler tarafından yaşanan etik sorunlarla ilgili ifadeler; “Hastanın ailesi ve doktor arasında kalmak-aileyi bilgilendirip bilgilendirmeme”, “Doktor olmadığında hasta ailesini bilgilendirme konusunda”, “Hasta yakınları doktoru sorduğunda ne söyleyeceğimi bilememek”, “Hasta ailesine, tanı, tedavi ve prognoz hakkında bilgi verilmemesi”, “Yoğun bakımda bebeği olan annelere, sütleri etkilenmesin diye dürüst olmama konusunda”, “Hastaya hastalığı hakkında bilgi vermek-kötü bir hastalık” şeklindedir.

SAĞLIK EKİBİ ÜYELERİ İLE YAŞANAN ETİK SORUNLAR

Hemşirelerin sağlık ekibi üyeleri ile ilgili yaşadıkları etik sorunlar; “Hastaya yapılan tedavilerde bazı

ilaçların değiştirilmesi gerektiğini doktora söyleyememek”, “Hatası olan arkadaşımı uyarıp uyar-mama”, “Ekip arkadaşlarımla hasta mahremiyetine dikkat etmemesi ve onu uyaramamak”, “Doktorun yazılı order vermemesi”, “Çıkar çatışmaları yaşamak” şeklindedir.

HEMŞİRELERİN ETİK SORUNLARA KARŞI YÖNETİMİ

Çalışmamızda hemşirelere yaşadıkları bu etik sorunlarla baş etme yöntemleri sorulduğunda, “Genelde empati yapıyorum, bazen de vicdanımın sesini dinliyorum”, “Sakin olmaya çalışıyorum”, “İletişim kurarak halletmeye çalışıyorum”, “Hastaya zarar vermemek için elimden geleni yapıyorum”, “Hasta için en doğru olanı yapmaya çalışıyorum”, “Doğru karar vermeye çalışıyorum” şeklinde yanıtlamışlardır.

TARTIŞMA

HEMŞİRELERİN YETKİ-YETERSİZLİK DURUMUNA İLİŞKİN ETİK SORUNLAR

Yoğun bakım üniteleri çoğu zaman hızlı karar vererek hastaya acil müdahalelerin yapılması gereken ortamlardır. Bu ünitelerde, diğer sağlık personellerine göre hastayla yirmi dört saat birlikte olan ve hastayı her an takip edebilen sağlık personeli hemşireler olmasına rağmen, yetki sınırlılıkları nedeniyle hastaya acil yapılması gereken müdahalelerde çoğu zaman bulunamamaktadır. Bu durum da hemşirelerin etik sorun yaşamasına neden olabilmektedir. Çobanoğlu ve Algier’in (2004) çalışmasında, hemşirelerin hekimlerle hiyerarşik sorunlar yaşadığı belirtilmiştir. Doktorların sözel istemlerde bulunması ya da yanlış istem vermesi durumunda hemşirenin davranışı doktor ve hemşire arasında iletişim sorunlarına neden olmaktadır. Çalışmamızda hemşireler doktor tarafından verilen tedaviyi yapıp yapmama konusunda ve görev, yetki ve sorumluluklarının belirsizliği nedeniyle etik sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Hemşirelerin sadece hastaya bakım verme konusunda bağımsız olması ve diğer işlemlerde çoğunlukla doktor istemine bağlı olarak çalışmalarının bu sorunlara neden olabileceği düşünülmektedir.

SINIRLI KAYNAK KULLANIMINA İLİŞKİN ETİK SORUNLAR

Ülkemizde halen malzeme ve hemşire sayısının yetersiz olduğu hastaneler bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar bu yetersizliklerin etik sorunları da beraberinde getirdiği saptanmıştır. Yapılan bir çalışmada, hemşirelerin en çok hastanede kullanılan malzeme teminine, hemşire sayısının teminine ilişkin ve hasta-doktor-hemşire ilişkilerinde etik sorunlar yaşadıkları saptanmıştır.⁴ Farklı bir çalışmada ise, hemşirelerin %37'sinin malzeme yetersizliğine bağlı hemşirelik bakımı verirken etik sorun yaşadığını belirtmiştir.⁵ Elçigil, Bahar, Beşer, Mızrak, Bahçelioğlu, Demirtaş ve ark. (2011), çalışmasında hastanede kullanılan malzeme teminine ilişkin etik sorunların ilk sırada yer aldığı saptanmıştır. Çalışmamızda özellikle malzeme yetersizliğine bağlı hemşirelerin etik sorunlar yaşadığı saptanmıştır. Hemşireler çoğu zaman malzeme kullanımını yönünden hastalar arasında tercih yapmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir.

HASTA VE AİLESİNE YAPILAN BİLGİLENDİRMEYE İLİŞKİN ETİK SORUNLAR

Hastayla sürekli birlikte olan hemşireler, hasta yakınları ile de sürekli iletişim halinde olması nedeniyle hasta yakınlarının hastanın durumu ve hastaya uygulanan tedavi ile ilgili sorularını cevaplandırmak zorunda kalabilmektedir. Bu nedenle de hastanın tıbbi tedavisi ve durumu ile ilgili hasta yakınlarının sorularına cevap verip vermeme, bilgilendirip bilgilendirmeme konusunda etik sorunlar yaşayabilmektedir. Hemşirelerin hasta ve ailesine tanı, tedavi ve prognoz hakkında bilgi verememe, karar verme mekanizmasına doğrudan katılamama, kürtaj eyleminde bulunup bulunamama, ölümcül ve ağrısı olan hastaların bakımı ve hastalar üzerinde izinsiz araştırma yürütülmesi durumlarında hasta sözcülüğünü üstlenememe gibi hasta ve ailesine bakım verirken pek çok konuda etik ikilemler yaşadıkları belirtilmektedir.⁴

SAĞLIK EKİBİ ÜYELERİ İLE YAŞANAN ETİK SORUNLAR

Hemşirenin hastaya bakım verirken ekip içinde en fazla hekim ile iletişim halinde olması gerekmektedir. Hastanın tedavisi ve bakımına ilişkin hekim-hemşire iletişiminden doğan etik sorunları sık yaşadıkları görülmektedir.⁵ Hemşirelerin

%14'ünün tedavi sırasında hekim-hemşire ilişkilerine bağlı etik sorun yaşadığını belirtmiştir.⁵ Yapılan bir çalışmada hastaya verilen tedavi ile hemşire görüşlerinin çatıştığı saptanmıştır.⁶ Çobanoğlu ve Algier çalışmasında (2004), hemşirelerin 43'ünün iletişim ve hiyerarşik problemleri doktorlardan daha fazla yaşadıkları ve iletişim problemlerinin doktorlar, hemşireler, hastalar ve hasta yakınları ile yaşandığı belirtilmiştir. Çalışmamızda da hemşireler ekip üyeleri ile iletişim ile ilgili etik sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

HEMŞİRELERİN ETİK SORUNLARA KARŞI YÖNETİMİ

Etik ilkeler, etik sorunların çözümünde sağlık personeline yol gösterici rehberlerdir. Hemşirelerin karşılaştıkları etik sorunların çözümünde çoğunlukla kullandıkları seçeneklerin, etik ilkeler (%28.19) ve ekibin üyelerine danışma (%18.79) olduğu bildirilmiştir.⁷ Çalışmamızda hemşireler sık karşılaştıkları etik sorunların çözümünde, ekibin diğer üyelerine danıştıklarını belirtmişlerdir. Niteliksel bir çalışmada, yoğun bakım hemşirelerinin karşılaştıkları etik sorunların çözümünde sistematik karar verme sürecini kullanmadıkları ve etik sorunun çözümü için doktora başvurdukları belirtilmiştir.³

Etik sorunlar, ahlaki bir yargıda bulunmayı ve seçim yapmayı gerektiren, mutlak doğru ya da yanlış olarak tanımlanabilecek kadar basit ve kesin çözümleri olmayan, karmaşık ve kişiyi ikilemede bırakan sorunlardır.⁸ Yoğun bakım ünitelerinde hemşirelerin etik sorunlarla başa çıkmak için hemşirelik etik kod ve ilkelerini kendilerine rehber alabilecekleri, etik karar verme süreçlerinden, hasta hakları yönetmeliğinden yararlanabilecekleri belirtilmektedir.⁹ Bu nedenle etik sorunların çözümüne yönelik uygun yaklaşımlar konusunda hemşirelerin rehberliğe ve eğitime gereksinimi olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yoğun bakım kliniklerinde çalışan hemşirelerin etik sorunlarla sık karşılaştıkları ve ekip üyeleri ile iletişim kurarak etik sorunlarla baş etmeye çalıştıkları saptandı. Hemşirelerin etik sorunlarla baş edebilmek için hemşirelik etik kod ve ilkelerini

kullanması gerektiği düşünülmektedir. Çalışmamızda sağlık ekibi arasında yaşanan iletişim ve hiyerarşi ile etik sorunların ilk sırada yer alması nedeniyle iletişim, ekip içi iletişim, ekip çalışması konularında hizmet içi eğitim programları düzenlenmesi, yoğun bakım hemşirelerine sağlıkla ilgili

yasa ve yönetmelikler, evrensel etik ilkeler ve etikle ilgili kavramlar hakkında eğitim verilmesi, temel hemşirelik eğitimi sırasında temel etik kavramlar yanında etik problem çözme yaklaşımlarının öğretilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Başak T, Uzun Ş, Arslan F. [Investigation of the Moral Sensibility of Intensive Care Nurses]. *Gülhane Tıp Dergisi* 2010; 52 (2): 76-81.
2. Cerit B. [A Study of Validity and Reliability of Nursing Dilemma Test and Nurses' Level of Ethical Decision-Making]. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi* 2010; 47-67.
3. Çobanoğlu N, Algier L. [A Qualitative Analysis of Ethical Problems Experienced By Physicians and Nurses in Intensive Care Units in Turkey]. *Nursing Ethics* 2004; 11 (5): 444-58.
4. Elçigil A, Bahar Z, Beşer A, Mızrak B, Bahçelioğlu D, Demirtaş D, et al. [Ethical Dilemmas which are Faced by Nurses]. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2011; 14 (2): 52-60.
5. Gjerberg E, Forde R, Pedersen R, Bollig G. [Ethical Challenges in The Provision Of End-Of-Life Care in Norwegian Nursing Homes]. *Social Science & Medicine* 2010; 71 (4): 677-84.
6. Tang PF, Johansson C, Wadensten B. [Children nurses' ethical concerns in Neurological ward]. *Nursing Ethics* 2007; 14 (6): 810-24.
7. Aslan Ö, Vural H, Avcı PY. [Determining the Ethical Approaches of Operating Room Nurses of Ethical Problems]. *Gülhane Tıp Dergisi* 2003; 45 (2): 147-52.
8. Dinç L. [Ethical responsibilities in nursing services]. *Hacettepe Tıp Dergisi* 2009; 40 (2): 113-9.
9. Öztürk H. [Ethics in Nursing Services of Intensive Care: Review]. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 2010; 18 (3): 183-91.